

ПРАВО ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ НА ІМ'Я: ОКРЕМІ АСПЕКТИ

THE RIGHT OF AN INDIVIDUAL TO A NAME: CERTAIN ASPECTS

Питання врегулювання особистих немайнових прав традиційно займає у цивілістиці одне із центральних місць. Реальне забезпечення прав людини вважається ознакою розвинутої правової держави, результатом побудови громадянського суспільства та демократичних відносин. Основні права і свободи фізичної особи належать їй від народження і є невід'ємними, тому їх забезпечення – одна із найважливіших функцій держави. Право на ім'я не є винятком.

На сьогоднішній день ім'я продовжує виконувати ту важливу соціальну функцію, яку йому було відведено, ще починаючи з моменту його виникнення, а саме індивідуалізувати, вирізнити з-поміж інших, персоніфікувати фізичну особу.

На нормативному рівні право на ім'я вперше віднайшло своє закріплення в Цивільному кодексі України, де в ст. ст. 294–296 визначені основні можливості, якими наділена фізична особа стосовно власного імені. Індивідуалізація імені є тим більшою, чим менше воно поширене, і навпаки, чим більш поширеним є ім'я, тим менше індивідуалізуючого навантаження воно несе.

Автором проаналізовано основні повноваження змісту права на ім'я, а також окремі аспекти права на зміну імені з посиланням на норми чинного законодавства.

Крім того, автором наведено зарубіжний досвід у контексті врегулювання особистого немайнового права фізичної особи на ім'я. На прикладі деяких країн Європи, а саме Німеччини, Данії, Швеції, Ісландії, проаналізовано досвід зарубіжних країн у контексті надання імені дитини, зазначено про те, що у деяких країнах міститься закритий перелік із декількох тисяч імен, з якого батьки вільні обирати ім'я для власної дитини. В Україні подібний перелік відсутній. Окрім іншого, наведені деякі рішення Європейського суду з прав людини щодо дозволів або заборон називати дитину тим чи іншим, здебільшого нетрадиційним та екзотичним, ім'ям.

Підсумовуючи, можемо зробити висновок про те, що серед усього різноманіття особистих немайнових прав, що забезпечують соціальне буття фізичної особи, які поіменовані Цивільним кодексом України, право на ім'я займає своє почесне перше місце у списку. Адже важливо розуміти, що цінність фізичної особи – в її індивідуальності.

Ключові слова: ім'я, особисті немайнові права, індивідуалізація особи, соціальне буття фізичної особи, особисте життя.

The issue of regulating of personal non-property rights traditionally holds one of the central places in civil studies. The real provision of human rights is considered to be a sign of a developed legal state, the result of existing of a civil society and democratic relations. The fundamental rights and freedoms of an individual belong him from birth and are inalienable, therefore their provision is one of the most important functions of the state. The right to a name is not an exception in this field.

Nowadays the name continues to perform the important social function that was assigned to it from the moment of its emergence, namely to individualize, distinguish from others, personify an individual.

At the normative level, the right to a name was first enshrined in the Civil Code of Ukraine, where in Art. Art. 294–296 the main opportunities that an individual is endowed with regarding his own name are defined. The individualization of a name is the

greater, the less widespread it is, and vice versa, the more widespread the name, the less individualizing load it carries.

The author analyzes the main powers of the content of the right to a name, as well as certain aspects of the right to change a name with reference to the norms of current legislation.

In addition, the author presents foreign experience in the context of regulating the personal non-property right of an individual to a name. Using the example of some European countries, namely Germany, Denmark, Sweden, Iceland, the experience of foreign countries in the context of giving a child a name is analyzed, it is noted that in some countries there is a fixed list of several thousand names, parents are free to choose a name for their own child from that particular list. In Ukraine, there is no such list. Among other things, some decisions of the European Court of Human Rights are given regarding permits or prohibitions to call a child a particular, mostly non-traditional and exotic, name.

Summing up, we can conclude that among the whole variety of personal non-property rights that ensure the social existence of an individual, which are named by the Civil Code of Ukraine, the right to a name takes its honorable first place in the list. After all, it is important to understand that the value of a person is in his individuality.

Key words: *name, personal non-property rights, individualization of a person, social existence of an individual, personal life.*

Вступ. Особисті немайнові права є важливою складовою загального обсягу прав кожної людини. Від того, яким буде обсяг особистих немайнових прав, яким чином вони будуть закріплені у законодавстві по суті залежить добробут кожного з нас, адже особисті немайнові права – це основа життя будь-якої людини, це ті права, яких особа набуває від народження і залишається з ними до самої смерті.

Народжуючись, дитина отримує ім'я від своїх батьків, що є їх правом і, водночас, обов'язком – дати новонародженому члену суспільства власне ім'я.

Постановка завдання. Серед усього різноманіття особистих немайнових прав, що забезпечують соціальне буття фізичної особи, які поіменовані Цивільним кодексом України, право на ім'я займає своє почесне перше місце у списку. Ст. 294 та ст. 295 ЦК України закріплюють право фізичної особи на ім'я та право на зміну імені відповідно. Адже важливо розуміти, що цінність фізичної особи – в її індивідуальності.

Наукову тематику права на ім'я у різні часи розробляли такі вітчизняні вчені, як М.К. Галантич, А.С. Довгерт, О.В. Кохановська, З.В. Ромовська, С.О. Сліпченко, І.Д. Софінська, Р.О. Стефанчук та інші.

Лише індивідуалізувавшись у суспільстві, фізична особа може повноцінно вступати у суспільні відносини та вимагати правового захисту наданих їй суб'єктивних цивільних прав та охоронюваних законом інтересів. Тому метою статті ми вбачаємо аналіз чинних норм вітчизняного та зарубіжного законодавства у контексті регулювання такого особистого немайнового права особи, як право на ім'я.

Результати досліджень. Важливість індивідуалізації фізичних осіб у сфері права обумовлюється в першу чергу тим, що завдяки їй за фізичною особою визнається здатність бути учасником цивільних правовідносин (ст. 2 ЦК України).

Галантич М.К. звертає увагу на те, що цивільно-правову індивідуалізацію особи слід розглядати як процес самовирізнання, самоідентифікації серед інших учасників цивільних правовідносин. Індивідуалізація особи є комплексом цілком визначених і закріплених чинним законодавством і звичаями ділового обороту дій, тобто діяльність, спрямована на досягнення конкретної мети – виділитися, виокремитися серед інших осіб. Таким чином, основна мета цивільно-правової індивідуалізації – виокремлення особи серед інших суб'єктів цивільних правовідносин [1].

Право на ім'я має належне правове закріплення на міжнародному рівні. Так, варто зазначити, що ст. 7 Конвенції про права дитини від 20.11.1989, яка ратифікована Постановою ВР № 789-XII від 27.02.91, визначає, що дитина має бути зареєстрована зразу ж після народження і з моменту народження має право на ім'я. Крім того, ст. 8 одразу ж встановлює деякі гарантії даного права – мова йде про те, що держави-учасниці зобов'язуються поважати право дитини на збереження індивідуальності, включаючи громадянство, ім'я та сімейні зв'язки, як передбачається законом, не допускаючи протизаконного втручання.

Окрім вищезазначеного, право на ім'я гарантується і ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, яка проголошує право кожної людини на повагу до її особистого і сімейного життя. Прецедентна практика ЄСПЛ свідчить, що сфера дії ст. 8 Конвенції поширюється також і на відносини, пов'язані з реєстрацією та зміною імені та прізвища. Так, у своїх рішеннях ЄСПЛ звернув увагу, що хоча ст. 8 не містить жодних явних положень щодо імен, проте імена, як і прізвища, є способом ідентифікації осіб у їх сім'ях і суспільстві (рішення ЄСПЛ у справах «Сюзанна Бургарц і Альберт Шнідер проти Швейцарії»), тому торкаються особистого і сімейного життя.

Право на ім'я закріплено на рівні основного закону держави – Конституції – у багатьох країнах світу. Так, конституційність правового регулювання права на ім'я є присутнім у конституціях багатьох держав світу, зокрема Австрії (ст. 10), Ефіопії (ст. 36), Ірландії (ст. 40), Італії (ст. 22), Норвегії (ст. 6), Португалії (ст. 26 (1), Угорщини (ст. 29) тощо [2].

У працях А.С. Довгєрта можна знайти цікаві ретроспективні згадки про право особи на ім'я. Зокрема, вчений згадує про те, що французькі суди традиційно розглядали право на ім'я як власність. Цивілістична література XIX ст. обходила питання немайнових прав особи. Окремі автори розглядали ці права як рефлекси об'єктивного права, що відбито в поліцейських та кримінальних законах, або підводили їх під поняття власності. Проте поступово немайнові права особи почали завойовувати міцні позиції не тільки в доктрині, а й у цивільних кодексах. Система позитивного приватного права, таким чином, змінювалася. Німецьке цивільне уложення вже містило таке особисте немайнове право як право на ім'я. XX ст. минуло під прапором захисту прав людини. І це не могло не позначитися на позитивно-юридичній охороні права на приватне життя, права на ім'я, права авторства тощо. Новий зміст приватного права відбився й у сучасних кодифікаціях [3].

Ім'я фізичної особи є найдавнішим способом індивідуалізації людей у суспільстві. Коли людина вперше відчула своє внутрішнє «єго», свою індивідуальність, тоді вона і вперше спробувала виокремити себе з-поміж інших членів певної соціальної групи за допомогою вигуків, певного звуку, які в подальшому і стали прототипом її імені. У подальшому ім'я фізичної особи пройшло суттєву історичну трансформацію від односкладових вигуків у племенах, що населяють окремі регіони Африканського континенту, аж до багатослівних та досить складних для сприйняття конструкцій, в яких присутні імена практично усіх родичів по висхідній лінії, як це має місце в окремих азійських країнах. Але попри ряд відмінностей ім'я продовжує виконувати важливу соціальну функцію, яку йому було відведено, ще починаючи з моменту його виникнення, а саме індивідуалізувати, визначити з-поміж інших, персоніфікувати фізичну особу.

Важливу роль відіграє правовий режим імені. У даному розумінні ім'я носить яскраво виражену цивільно-правову природу, оскільки, будучи особистим немайновим благом (ч. 1 ст. 201 ЦК України), дає можливість фізичній особі набувати прав та створювати для себе цивільні обов'язки, а також здійснювати ці права та виконувати цивільні обов'язки під своїм іменем (ч. 1 ст. 28 ЦК України).

У класичному вигляді структура імені фізичної особи в Україні є тричленною – складається з прізвища (родового імені), ім'я (особистого імені) та по батькові (патріархального імені). Церемонії присвоєння імен, що впливають з етнічних або релігійних традицій і звичаїв, мають різне культурне, сімейне та соціальне значення для різних спільнот у всьому світі. Цікаво, що у світі все ж більш поширеною та загальноприйнятою є двочленна структура імені – ім'я та прізвище.

Для розуміння особливостей права на ім'я у зарубіжних країнах, вважаємо за необхідне звернутися до досвіду ряду іноземних країн. Так, щодо законодавства у Німеччині, то даючи ім'я дитині в Німеччині, має бути змога визначити стать дитини за її ім'ям, ім'я також не повинно мати негативного впливу на добробут дитини. Ім'я також не повинно бути прізвищем, предметом або продуктом. Ім'я має бути схвалено Standesamt (службою реєстрації актів цивільного стану Німеччини). Якщо офіс відхиляє обране ім'я, є можливість оскарження цього рішення [4].

Одне з найбільш суворих законодавств у контексті особистих імен дітей має Данія. Законодавець прагнув уникнення надання дітям «дивних» імен. У Данії є список – конкретний перелік із 7000 попередньо затверджених імен [5]. У тому випадку, якщо батьки бажають використати якесь інше ім'я, то їм потрібно буде отримати спеціальний дозвіл від місцевої церкви, а потім ім'я має бути затверджене представниками державних органів. Як і в Німеччині, закон передбачає, що ім'я має вказувати на стать дитини, також ім'я не повинно бути прізвищем. Існують окремі законодавчі акти, які захищають рідкісні датські прізвища. Цікаво, що дитина у Данії має отримати власне ім'я та прізвище не пізніше, ніж після шести місяців після народження.

Принагідно зазначимо, що в Україні батьки зобов'язані невідкладно, але не пізніше одного місяця від дня народження дитини, зареєструвати народження дитини в органі державної реєстрації актів цивільного стану (ст. 144 СК України).

У Швеції ім'я потрібно повідомити до податкової служби для затвердження. Імена не будуть схвалені, якщо вони можуть бути визнані образливими або викликати дискомфорт. У Швеції є можливість отримати декілька власних імен, але якщо пізніше в житті ім'я буде змінено, то існує норма про те, що хоча б одне з оригінальних імен має бути збережене. Можливість зміни імені передбачена законодавством лише один раз.

Щодо обмеження права на присвоєння імені – у Швеції Верховний суд заборонив батькам називати дітей іменем «Ікс». Таке рішення було прийнято судом у справі, де батьки однорічного хлопчика хотіли дати йому таке незвичайне для Швеції ім'я разом з іншим, більш загальноприйнятим. До речі, в Швеції дитині прийнято давати, як правило, два імені. Мама дитини – прийомна дочка шведських батьків, які привезли дівчинку з Колумбії, заявила, що «ікс» – родове ім'я, вельми поширене у її родичів в Латинській Америці. Однак податкове управління, що займається питаннями реєстрації новонароджених, не дозволило молодим батькам використовувати «ікс» як ім'я дитини. Обласний суд цю заборону відмінив, аргументуючи своє рішення тим, що якщо в Швеції живе достатньо громадян, іменами яких є літери «а», «в», «с» і так далі, то і літеру «ікс» «дискримінувати» ніяк не можна. Однак Верховний суд Швеції відмінив рішення обласного суду, оскільки на думку суду, одиночна буква взагалі не є ім'ям, і що «ікс», зазвичай, сприймається як символ або скорочення невідомого людям імені і прізвища [6].

В Ісландії є комітет з імен, який вирішує, чи буде ім'я прийнятним. Якщо батьки бажають вибрати ім'я, якого немає в Національному реєстрі осіб, вони повинні подати заяву на його затвердження. Щоб назва була затверджена, вона повинна пройти кілька перевірок. Ім'я повинно містити виключно літери ісландського алфавіту, а також граматично відповідати структурі мови. Крім того, законодавством передбачена необхідність дотримання декількох правових приписів: ім'я не має бентежити дитину в майбутньому, дозволяється використовувати не більше 3 особистих імен. У 2019 році парламент Ісландії прийняв Закон про гендерну автономію, який гарантує трансгендерним та інтерсексуальним особам право на гендерну самоідентифікацію, включаючи визнання небінарної статі в законі. З цієї метою імена більше не обмежуються статтю [7].

Принагідно зазначимо, що в Україні чинним законодавством не встановлено жодних норм чи обмежень для батьків у виборі імені для власної дитини. Як зазначає І.Д. Софінська, в Україні не існує жодної цензури на імена, а це означає, що тепер все «в руках батьків»: як вони скажуть (напишуть), так і зареєструють, незалежно від того, правильно чи з помилкою – тому й з'являється безліч дітей з помилково записаними іменами. Цікавим на цю тему може бути рішення Європейського суду з прав людини у справі *Guillot v. France* No 52/1995/558/644 від 24 жовтня 1996 р., коли відповідні державні органи Франції відмовилися зареєструвати ім'я дитини Фльор де Марі (*Fleur de Marie*) і запропонували замінити його на Фльор-Марі (*Fleur-Marie*), оскільки бажаний батьками варіант імені є іменем літературного персонажа новели Ежена Сю «Паризькі таємниці» 1843 р. і не відповідає правилам написання та реєстрації імен у Франції [2].

Щодо змісту права на ім'я, то його складають: 1) повноваження на власні дії, до яких слід віднести повноваження на володіння іменем, його використання і зміну; 2) повноваження на дії інших осіб, які полягають у можливості вимагати від інших не порушувати право на ім'я фізичної особи, наприклад, вимагати звертатись до фізичної особи відповідно до її офіційного імені тощо; 3) повноваження вимагати захисту порушеного, оспореного або невизнаного права на ім'я, наприклад, у випадку законного використання імені фізичної особи чи будь-якого іншого його порушення.

Зміст права на ім'я, за визначенням Ю.О. Заїки, становлять такі повноваження: право на використання імені; право на зміну імені; право на припинення незаконного використання прізвища, ім'я, по батькові [8].

З.В. Ромовська розуміє зміст права на ім'я наступним чином: право бути названою; право називатися іншими так само, як нарекли батьки; протидіяти будь-яким спробам переінакшити надане батьками ім'я; право на звернення до відповідних органів із заявою про зміну наданого батьками імені [9].

Активний аспект змісту права на ім'я складає низка повноважень, що пов'язані із володінням іменем, його використанням і зміною. Так, володіння власним іменем як різновид повноваження включає в себе передбачену законом можливість фізичної особи бути носієм відповідного прізвища, імені та по батькові.

Крім того, важливо зауважити, що кожна особа має право на зміну імені. Це право регламентоване ст. 295 ЦК України – право на зміну імені. Так, ч. 1 містить положення щодо права особи на власний розсуд самостійно вирішувати питання про зміну свого прізвища та (або) імені та (або) по-батькові при досягненні нею 16-річного віку. Аналогічна норма закріплена і у ст. 149 Сімейного кодексу України.

Зміна імені має відбуватися відповідно до Порядку розгляду заяв про зміну імені (прізвища, власного імені, по батькові) фізичної особи, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 11 липня 2007 р. № 915, де міститься чіткий механізм відповідного процесу. Крім того, питання зміни імені, окрім іншого, врегульовується Законом України «Про державну реєстрацію актів цивільного стану» від 01.07.2010 № 2398-VI, який у ст. 16 констатує, що державна реєстрація зміни імені (прізвища, власного імені, по батькові) проводиться лише стосовно громадян України.

Висновки. Отже, право на ім'я – це особисте немайнове право кожної фізичної особи щодо володіння іменем, його зміни та використання з метою набуття цивільних прав та створення цивільних обов'язків, здійснення цих прав та виконання обов'язків, а також право вимагати від інших осіб не порушувати відповідне право у будь-який спосіб, а у випадку порушення, оспорення або невизнання цього права – вимагати його захисту. Це важливе право для індивідуалізації та ідентифікації фізичної особи. Законодавство різних країн світу відрізняється своїми нормами, вимогами до власного імені фізичної особи, переліком дозволених та заборонених імен.

Список використаних джерел:

1. Галянич М. К., Гармаш О. О. Правове регулювання відносин, пов'язаних із індивідуалізацією фізичної особи, як особистого немайнового права. URL: <https://chasprava.com.ua/index.php/journal/article/view/802> (дата звернення 31.03.2025 р.)
2. Софінська І. Д. Право на ім'я в Україні: конституційно-правове регулювання. *Часопис Київського університету права*. 2014. № 1. С. 95–99.
3. Довгерт А.С. Втілення правових ідей у сфері особистого немайнового права в новий ЦК України (до п'ятої річниці ЦК України). Теоретико-методологічні підходи до розуміння приватного права в умовах правової держави. URL: <http://www.ppp-journal.kiev.ua/archive/2009/8/4.pdf> (дата звернення 31.03.2025 р.)
4. Einführungsgesetz zum Bürgerlichen Gesetzbuche URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/bgbeg/BJNR006049896.html> (дата звернення 31.03.2025 р.)
5. Затверджений перелік імен у Данії. URL: <https://familieretshuset.dk/navne/navne/navnelister> (дата звернення 31.03.2025 р.)
6. X is no name for a baby boy URL: <https://www.thelocal.se/20060519/3852> (дата звернення 31.03.2025 р.)
7. Act on Gender Autonomy No 80 /2019 as amended by Act No. 159/2019, No. 152/2020 and No. 154/2020. URL: https://www.government.is/library/04-Legislation/Act%20on%20Gender%20Autonomy%20No%2080_2019.pdf (дата звернення 31.03.2025 р.)
8. Заїка Ю. О. Українське цивільне право: навчальний посібник. 2-е вид., змін. і доп. Київ : Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2008. 368 с. С. 85, 72.
9. Ромовська З. В. Українське сімейне право: Академічний курс / З. В. Ромовська. К. : Правова єдність, 2009. С. 339.